

Õpetajate järelkasvu tulevik: maakoolide õpetajad aastal 2040

Üle Eesti tegutsevad koolid väga erinevates tingimustes ning nende edasist arengut määravad võtmetegurid on samuti mõnevõrra erinevad. Õpetajate järelkasvu tulevikku vaagides eristamegi seetõttu kolme eri koolitüüpi: Tallinna ja Tartu koolid, teised linnakoolid ja maakoolid. Käesolev lühiraport esitab tulevikustsenaariumid maakoolides töötavate õpetajate jaoks aastal 2040.

Stsenaariumide loomisel on keskne küsimus „mis siis, kui ...?“. See tähendab mõtlemist alternatiivsetele võimalikele tulevikuaengutele. Stsenaariumid ei ole lahendused praegustele probleemidele. Nad on tulevikunarratiivid, eesmärgiga mõista, mis saab siis, kui üks või teine trend süveneb. Kui mõni stsenaarium tundub lugejale ehmata, koguni vastumeelne, siis tasub mõelda, kuidas seda stsenaariumit kaasatoovate trendide (nt koolivõrgu ebaefektiivsus või õpetajate ülekoormus) süvenemist vältida.

Maakoolide tulevikku Eestis kujundab enim see, kas väikese õpilaste arvuga koole või kooliastmeid edaspidi pigem suletakse või õnnestub sulgemisele alternatiive leida. Teise võtmetegurina kerkis eelnevas analüüsis esile õpetajakoolituse kättesaadavus lähipiirkonnas.

Nimetatud kahe võtmeteguri edasiste võimalike arengute kombineerimisel tekkivaid stsenaariumeid esitab joonis 1.

Joonis 1. Maakoolide õpetajate järelkasvu tulevikustsenaariumid

Allikas: Arenguseire Keskus 2023

Stsenaariumid on valminud Arenguseire Keskuse uurimissuuna „Õpetajate järelkasvu tulevik“ raames. Uurimissuunas käsitleti seniseid trende ja erinevaid võimalikke edasise arengusuundi, samuti põhimõttelisi poliitilisi valikuid õpetajate järelkasvuga seotud küsimustes. Toodi esile kesksed määramatused ja võtmetegurid, millest sõltub õpetajate järelkasv Eestis aastani 2040.

Uurimissuuna materjalid:
www.arenguseire.ee

KOGUKONNA-ÕPETAJA: õpetajaskonna moodustavad oma kogukonnast välja kasvanud õpetajad

Aastal 2040 ei konkureeri maakoolid õpetajate pärast, vaid teevad koostööd. Koole ei sulgeta, sest KOV-id on loonud kogukonnamajad, mis suudavad saavutada halduskulude osas mastaabisäästu. Rõhk on just rohelistel kogukonnamajadel – maapiirkondade KOV-ide koolivõrk muutub aina keskkonnahoidlikumaks. Koolide renoveerimine ei tule enam teiste teenuste arvelt, sest riik toetab maapiirkondades multifunktsionaalsete ja tulevikukindlate rohemajade loomist.

Kogukonnamajad suudavad end edukalt ülal pidada, rentides oma kaasaegseid ruume välja nii kogukonna liikmetele kui ka teistele huvitatutele, nt seminarideks, konverentsideks, laste huviringideks. Seega, kooli kui sellise eelarvestamine hõlmab aktiivselt ka ise tulude teenimist. Seetõttu on maakoolides võimalik edukalt ka õpetajatele kõrgemaid töötasusid maksta. Ent kogukonnamajas võib paikneda ka külaraamatukogu, kooli aula funktsioneerib ka kui kultuurimaja, ning maja ühes nurgas on ka renditavad kontoriruumid vanematele, kes oma lapsed kaugemast metsatalust hommikul kooli toovad ja õhtul koju viivad.

Koolid teevad koostööd. Õigemini, õpetajad ongi pigem kogukonnaõpetajad, mitte konkreetse kooli õpetajad. Ka lapsed liiguvad kogukonnamajade vahel ja selle tagab hästi korraldatud koolibussitransport. Ühes kogukonnamajas on tiptasemel füüsikaklass, teises keemia-labor, kolmandas keeltetasku jne. KOV ei pea tagama igas koolis samu õppetingimusi, vaid igal kogukonnamaja koolil on oma tugevus, oma identiteet. See eeldab ka ühtset KOV-i-ülest tunniplaani, kus näiteks kõik 7. klassi õpilased viiakse füüsikapäevale ühte kogukonnamajja. Järgmisel päeval on teises hoopis keeltepäev.

Jne. Ka lõpuaktused on koos – enam ei teki olukorda, et mõnes koolis saab koolitunnistuse nukralt üks õpilane.

Õpetajatel on seega ka täiskoormus tagatud. Kui varem võis ühe KOV-i raames korraga tööl olla kuus 0,5 koormusega füüsikaõpetajat, igaüks oma koolis, siis nüüd on tööl kolm füüsikaõpetajat, kes saavad täiskoormuse ja tiptasemel varustatud klassiruumi. Riik ei pea looma eraldi meedet väikekoolidele, et õpetajate töötasu kompenseerida. Riik toetab hoopis haridustehnoloogiliselt nende õpitaskute ehk kogukonnamajade varustamist. KOV-id on suutnud muuta koolimajad kogukonnamajadena isemajandavateks. Kool ei ole enam kuluartikkel, vaid aktiivne tulu teenija.

Haridustehnoloogiliselt on Eesti eestvedaja ja just maakoolide uue haridusmudeli kontekstis. Kohapõhised ja uuele generatsioonile sobivad digiõppematerjalid toetavad õpetajat. Näiteks Ruhnus ja Kihnus, kus distantsi tõttu ei ole alati võimalik kõiki õpetajaid füüsiliselt tagada, on abiks väga head virtuaalõpetajad, ehk isegi hologrammõpetajad. Keelteõppe puhul on abiks ka uued keelteäpid, mis paratamatult suunavad küsima, kas iga aine õppimiseks on tingimata tarvis eraldi õpetajat? 2040 on klassiruumis sellised tehnoloogilised lahendused, mida praegu ei pruugi veel olemaski olla. Õpilastel ei ole enam tingimata vaja tavalisse klassiruumi tulla, nad õpivad osasid aineid virtuaalklassis, oma kodus. Vaatamata sellele, et õpilane ei saa füüsiliselt kooli tulla, olgu siis põhjuseks külmetus, lumetorm või hariduslik erivajadus, on tal oma kodus ligipääs parimale eestikeelsele haridusele.

Õpetajakoolitus on regionaalselt hajutatud ja kohakeskne. Nii näiteks on õpetajakoolitusse integreeritud Ida-Virumaal energeetikapõhine õpe, Setomaal seto kultuuripärandi põhine õpe jne. Juba algklassidest alates arendatakse kogukonnatunnetust. Niiviisi kasvatatakse juba maast madalast endale ka õpetajate järelkasvu. Noored tahavad oma kodukanti naasta. Õpetajaamet on maapiirkonnas kõrgelt hinnatud ja paljud linnakoolide õpetajad

tulevad ise maale tööle ja elama. Maakoolide atraktiivsust linnakoolide õpetajate silmis veab just eristumine – eristumine töökeskkonna, uudsete hariduslahenduste, aga ka kogukonnakesksuse poolest. Kogukonnaõpetajate stsenaarium on ideaalstsenaarium, kus maakoolide senine kulupõhine ja sulgemishirmus tulevik on asendunud haridusinnovatsiooni etaloniks olemisega.

ABIÕPETAJA: õpetajaskonna moodustavad ilma õpetajakvalifikatsioonita abiõpetajad

Abiõpetaja stsenaariumi kohaselt on aastaks 2040 maapiirkondades kiirelt reageeriv koolivõrk. Maapiirkonnad on koondanud erinevate teenuste, sh hariduse pakkumise ühte hoonesse, mis võimaldab majade ülalpidamiskulusid kokku hoida. Kuna ühte majja on koondatud ka teised kohaliku tasandi olulised teenused (raamatukogu, huviringid, arstipunkt jne), siis kool toimib kogukonnakeskusena ja lubab paindlikkust – reageerides koolipidamisel vastavalt demograafilistele muutustele. Aja jooksul, mida enam laste arv kahaneb, seda vähem on maapiirkondades näha eraldi koolimaju – pigem on oma koha leidnud just mitme teenusega multifunktsionaalsed hooned.

Kuna õpetajakoolitus on jätkuvalt Tartusse ja Tallinna koondunud, siis ka õpetajate järelkasv kipub pigem nendesse linnadesse kobarduma. Samas, maapiirkonna koole ei iseloomusta kvalifikatsioonita õpetajate nappus, sest riik on märkimisväärselt panustanud haridustehnoloogiasse – väga hea kvaliteediga õppe-materjalid ning õpihaldussüsteemid loovad haridusele sisu, mida aitavad edasi anda ka linnadest pärit virtuaalõpetajad. Aastal 2040 on normaalsus, et Tartus paikneva virtuaalõpetaja ajalootunnis on korruga seitsme erineva kooli 9. klassi õpilased – Setomaalt Ruhnuni.

Koolides on abiks ka kohalikud abiõpetajad – nemad moodustavad lokaalse järelkasvu.

Hariduslikud erivajadused on tõusuteel, ent väikesed klassid leevendavad siit tulevavat lisakoormust. Abiõpetajate funktsioon ongi just laste personaalne toetamine, sest aineõpetus tuleb peaaegselt veebiõppe formaadis.

Miks kvalifitseeritud õpetajad linnakoolidest maale ei tule? Põhjuseks on ameti madal konkurentsivõime maapiirkonnas. Linnaõpetajad ootavad kaasaegset töökeskkonda, elukeskkonda ja motivatsioonipaketti. Lisaks, õpetajaamet aastal 2040 ei ole uute generatsioonide jaoks enam eluaegne amet, levinud on portfooliokarjäär. Paljud õpetajad püsivad ametis mõne aasta, siis on juba tavapärane vahetada tegevusvaldkonda, võtta vastu uued väljakutsed. Suuremate linnade tööturg pakub lihtsalt rohkem võimalusi. 10 või 20 aastat ühes ja samas maakoolis õpetajana töötamine ei ole uuele generatsioonile ahvatlev valik. Küll aga on see ahvatlev valik kohalikele inimestele, kelle jaoks riiklikult tagatud abiõpetaja töötasu annab maapiirkonnas hea sissetuleku.

LAPSEVANEM-ÕPETAJA: õpetajaskonna moodustavad sama kooli lapsevanemad

Sõltumata õpilaste arvu kahanemisest ei suleta koole kergekäeliselt, sest maakoolide säilitamine on regionaalpoliitiliselt väärtustatud. Siiski, KOV-id ei jaksaks liiga väikesed koole ja lagunevaid koolimaju ülal pidada. Kodulähedase väikekooli piiriks on seatud vähemalt 50 õpilast, ent juba räägitakse ka 90 õpilase piirist. Kool on eraldi teenus, eraldi majas. Sama KOV-i koolid reeglina õpetajaid ei jaga ja koostöö on napp. Pigem eelistatakse oma koolis osakoormusega töötamist sellele, et ka mõnes teises KOV-i koolis õpetajana töötada.

Maapiirkonna koolide õpetajaskond vananeb kiiresti ning õpetajate nappus on juba ammu üle kriitilise piiri. Koolid, kes ei suuda linnakoolidest kvalifikatsiooniga õpetajaid enda juurde meelitada, rakendavad kohalikke karjäärirajajaid, ent suur osa neist on piisava kvalifikatsioonita. Kooli õpetajaskond koosneb suuresti sama kooli lapsevanematest. Lapsed saavad oma esimese 6-klassilise hariduse oma vanematelt. Seetõttu on maapiirkondades levimas lapsevanem-õpetajad. Riiklikult pole suudetud luua ühtselt kõrge kvaliteediga tehnoloogilist hariduse ökosüsteemi, mistõttu saadava hariduse kvaliteet sõltub otseselt lapsevanemate endi haridustasemest ja eelnevast taustast.

Samas on kohalikud õpetajad oluliselt paigutunud, erinedes linnakoolides levinud portfooliokarjääri viljelevatest õpetajatest. Töökultuuri osas on oht konnatiigistumiseks, sest töötajad on suures osas väga sarnase tausta ja vanuselise profiiliga. Väljast tulijatel on raske kohaneda, sest ka sisekonfliktide ja võimümängude oht on suur.

Kasvab ka hariduslike erivajadustega laste hulk maaõpilaste seas, ent kuna klassid on väikesed ja õpetajad ise on suuresti sama kooli lastevanemad, siis suudetakse erivajadustega toime tulla. Küll aga on lastel oht sattuda sõltuvussuhtesse, sest pärast ema-isa õpet tuleb 6. klassi lõpetamisega seoses liikuda suuremasse kooli, mis võib tekitada suuri üleminekuraskusi. Lisaks kvalifitseeritud õpetajate nappusele on koolides süvenenud ka tugispetsialistide kriis ning maakoolid peavad raskemate hariduslike erivajaduste korral hakkama saama neid kord kuus külastava tugispetsialistiga suuremast linnast.

Õpetajate järelkasvu kriis on aastaks 2040 süvenenud. Eesti maakooli iseloomustab suur hariduslik kihistumine, sest lokaalne suutlikkus tagada koolides hea haridus on vähene. Paljud kohalikud lapsevanemad sõidavad järjest enam siiski kõige lähemal asuvast koolist mööda ja viivad lapsed teise lähimasse head haridust andvasse kooli.

Lapsevanem-õpetaja stsenaarium on baasstsenaarium ehk praeguste olude süvenemisel võiksime suure tõenäosusega sellise olukorraneni jõuda. Maakoolid muutuvad justkui 3–5 pere isiklikuks ettevõtmiseks, kus lapsevanemad teevad kogu õpetamistöö ise ära.

VILISTLANE-ÕPETAJA: õpetajaskonna moodustavad sama kooli vilistlased

Vilistlane-õpetaja stsenaariumis on traditsiooniline koolimaja jätkuvalt sümbol – igasse küllasse oma kool. Kohalikud lapsevanemad soovivad, et ka nende lapsed ja lapselapsed saaksid õppida samas koolis, kus nemadki kunagi käisid – kooli vilistlased on naasnud kodukanti, loonud pere ning hindavad kodulähedast kooli. Koolivõrku kannab tugev nostalgia ja õpetajate järelkasv on tagatud nendes koolides, kes on suutnud endi seast selliseid vilistlasi-õpetajaid kasvatada.

Koolivõrk on staatiline – koole ei suleta vaatamata laste arvu kahanemisele, sest regionaalpoliitiliselt on sihiks tagada kodulähedane kool. Küll aga on KOV-id järjest enam hädas amortiseeruvate koolimajade haldamisega, kus aastal 2023 õppis 200 õpilasele ehitatud majas 50 õpilast, ent aastal 2040 kõigest 30. Maja ise on pärit aastast 1964.

Riik ei ole panustanud haridustehnoloogia arengusse, sest haridusraha liigub eeskätt suure koolivõrgu ülalpidamiseks ja õpetajatele kuupalga tagamiseks, mis on 120% Eesti keskmisest. Suure osa haridusrahast võtavad ära ka regionaalsed õpetajate akadeemiad. Riik on võtnud sihiks regionaalselt hajutatud ja kohateadliku õpetajakoolituse. Setomaal, Pärnumaal, Läänemaal jt äärepirkondades on oma õpetajakoolituse rakukesed – kohalikud õpetajate akadeemiad. Nendes akadeemiates on võimalik tagada kohateadlik ja piirkonna eripärasid arvestav õpetajate ettevalmistus. Niiviisi on suudetud ka ääremaadel tagada kvalifitseeritud õpetajate pakkumine. Õigupoolest on õpetajaamet seal ka üks atraktiivsemaid valikuid kohalike seas – nii noorte, alles keskkooli lõpetanute, ent enim just eakamate karjääripöörjate seas. Kohalikud karjääripöörjad

moodustavad õpetajate järelkasvust suurima osa, need on kohalikud inimesed, kes regionaalses õpetajate akadeemias on õpetajaks ümber õppinud.

Õpetajad ei liigu sama piirkonna koolide vahel ja koolide koostöö on nõrk, sest koolidel on tekkinud tugev „minu“ mentaliteet. Nii on tavaline, et ühel hõreala KOV-il on ülal pidada viis erinevat külakooli ning 50 osakoormusega õpetajat, kellele riik maksab toetuse korras täistöötasu.

120% Eesti keskmisest töötasust moodustav õpetaja alampalk on regionaalselt tugeva konkurentsivõimega. Enamasti saavad äärealade õpetajad oluliselt kõrgemat töötasu kui piirkonna keskmine töötaja.

Füüsilisi õpetajaid on maapiirkonnas palju, ent lapsi napib. Kui õppekohtade täituvus maakoolides oli aastal 2023 keskmiselt 50%, siis aastaks 2040 on see pelgalt 30%. Seega, õpilaste arv õpetaja kohta on järjest väiksem. Pole haruldane, et klassis on õpetajal viis või vähem õpilast ja seda algkoolist gümnaasiumiastmeni välja.

Kokkuvõttes, vilistlase-õpetaja stsenaarium tähistab olukorda, kus maapiirkondades on rohkelt kvalifitseeritud õpetajaid, ent haridusvõrk ei ole kohanduv – ei tehnoloogiliselt ega ka uute haridusmudelite poolest. Õpetajate järelkasvu seisukohalt on tegemist õpetajate ülekoolitamise ning nende tugeva alarakendamisega.

